

(Köpmän)

Jost Butnuth, Jöns Bertilsson Eckerman, Karl Brander, Klas Matthisson, Anut Haahl, Korth Syrich, Cornelius Looss, Kristian Bredenbergh, Aristoffer Hints, Lars Gustafsson, Lars Huntsingh, Lars Nyman, Markus Ständert, Mathias Rade Kl, Mathias Törn, Michel Grubb, Nils Fahlberg, Nils Gran, Nils Grundel, Nils Hogman, Nils Jakobsson, Nils Jöransson, Olof Larsson Nordgren, Olof Printz, Paul Eggers, Pähl Kijpke, Petter Abrahamson Söderström, Petter Berghgraf, Peter Buckau, Petter Dalström, Per Eriksson, Per Ersson, Petter Fahlberg, Petter Fehman, Petter Johansson Hahl, Petter Källvin, Petter Pettersson, Petter Stebehen, Rolof Meijer, Sven Björns on Mählman, Sven Jönsson Karlsten. Sven Vesterman, Thomas Albrecht Funck, Tomas Jakobsson Porteus, Thomas Le Cleer.

Strödda anteckningar om några bokbindare i det

gamla Stockholm.

I sitt värdefulla och intressanta arbete Bokbindare-bokförare i Sverige 1500 - 1630 (i Pro Novitate II, 1914) uppställer författaren, hovbokbindaren Arvid Hedberg, den hypotesen, att ordet Bökman, som förekommer som ett slags namn för Henrik Skutte(Skulte) och Staffan Eriksson, bör tolkas som yrkesnamn och liktydigt med bokbindare(bokförare). Den motivering, han härvid framlägger, synes vara fullt tillräcklig, och det förefaller riktigt att utan vidare acceptera uppslaget. Emellertid skulle jag inte vilja stanna härvid utan gå ännu längre och antaga, att bökman(bokman) under 1500-talet i regel betecknade bokbindare.

Redan mästare Olof Petri nämner i stadens tänkebok på många ställen Hans bökman. Han var gift med Katarina Pedersdotter, dotter till borgmästaren Peder Jönsson och änka efter Erik Helsing. Hans bökman tycks ha varit en ansedd och förmögen man. Den 2 april 1526 fick han sig tilldömd en tomt på norra sidan av S:t Johannes' gränd. - Arvskifte efter hustruns farbroder, Gregers Jönsson, ägde rum den 13 maj 1527.- Den 18 november 1527 förekommer Hans bökman som ägare av huset närmast

norr om S:t Birgittas klostrets hus (som sedan gick under namnet Papistekyrkan), d.v.s. han ägde det hus, som ungefär motsvarade num. nr 25 Baggensgatan.- Den 12 oktober 1528 fick han upplåtelse på en källare under sin svärfaders broders (borgmästaren Erik Jönssons) hus, vilken han köpt för 50 mark.- Den 11 september 1529 beviljade rådet honom 45 mark och en trädgård västantill i Breda gränden, värd 30 mark, samt vad han däröver kunde ha att fordra.- Hans bökmän, som var tysk borgare och köpsven, omtalas vidare på en mångfald ställen i samma tänkebok, och hänvisas läsaren till urkunden, vilken som bekant sedan många år tillbaka föreligger tryckt.

Att ordet bökmän här verkligen är att fatta som bokbindare, styrkes av att Hans bökmän var svärfader till Henrik Skutte (Skulte) bokbindare, även kallad bökmän, och att svärfader och måg ofta drev samma yrke. Vidare är att märka, att Hans bökmans hustru Catarina i sitt tredje äktenskap blev gift med Eskil Eriksson, vilken med dessa namn är skriven i östra kvarteret 1545-1558 men året därpå kallas Eskil bökmän. Vid genomgående av skotteboken för äldre tid finner man, att den förste mannen, Erik Helsing, fanns skriven i östra kvarteret 1508, 1509 och 1516-1519. Året 1520 saknas i skotteboken; år 1521 förekommer Erik Helsing hustru utan utsatt namn, vilket torde få tolkas som om Erik Helsing blivit avrättad i november 1520. Åren 1522-1524 upptages hustru Karin Helsing på samma ställe - hon drev månända själv bokbinderirörelse som änka, om nämligen Erik Helsing även varit bokbindare, varom man ingenting vet.

År 1525 finner man på samma plats Hans bökmän, nu tydligen gift med hustru Karin Pedersdotter. I själva verket omtalas han i tänkeboken för 1525 30/1 såsom gift med Erik Helsing hustru, ty Erik Helsing säges vara hans "forfader." I tänkeboken för 1533-1538, som visserligen är förlorad, men till vilken ett register finnes i behåll, uppträder Hans bökmän litet emellanåt. På bladen 153 och 154 omtalas han ännu utan att kallas salig och var på den tid, då dessa skrevos, helt säkert i livet. På bladet 264 behandlas enligt registret, huru "hustru Catarina S. Hans bökmans undfångna brev intecknas"; han var således död nu. Man torde tryggt kunna påstå, att han avled något av åren 1536-1538. En av Hedberg

uttalad förmodan, att Henrik Skattes svärfader varit identisk med den Hans Pedersson bokbindare, som omtalas som levande 1539 och senare, kan således omöjligt vara riktig.

Efter Hans bökmans död gifte sig, som nämnts, änkan med Eskil Eriksson. Emedan skotteböcker och tänkeböcker saknas för 1539 och de närmast följande åren, och icke ens register för de sistnämnda finnes i behåll, har det icke varit möjligt att precisera tidpunkten för giftermålet. Det enda, man kan säga, är, att eftersom Eskil Eriksson förekommer i skotteboken för 1545 och följande år, men hustru Karin saknas på sin gamla plats, det är troligt, att vigseln ägt rum något av åren 1538-1544.

Hans Bökman och hans efterträdare hade sin verkstad i n:r 25 Baggensgatan. Detsamma var även förhållandet med mågen Henrik Skulte.

Hedberg citerar (l.c. sid. 152) ur en tänkebok: "hustru Marina, Henrik Skultes, hennes man var död sedan 1563(?)" Hedberg påpekar själv, att Henrik bökman begrovs i Stockholm 1565 19/9, och menar, att detta knappast går ihop med att han skulle ha dött 1563. Härvid torde bemärkas, att det ofta hände, att begravningen vereställdes mycket lång tid efter det att dödsfallet skett. Hustru Katarina dog före 1563 22/2, då arvskifte förrättades efter henne (tänkeboken, fol. 6). Arvingarne voro Hindrich Skutte och Peder Skutte från Linköping samt deras styvfader Eskil Eriksson. Som barn till hustru Katarina nämnes, utom hustru Marina Hindrich Skattes, även hennes syster Dordi Hansdotter.

Att Hans Pedersson bokbindare icke har kunnat vara svärfader till Henrik Skutte bökman, har jag ovan visat. Svårare är dock att närmare identifiera honom, ty det fanns på hans tid flera borgare i Stockholm med samma namn, vilket är helt naturligt, då både Hans och Peder hörde till de allra vanligaste mansnamnen.

I skotteboken för år 1524 och 1525 står Hans Persson i Porten skriven närmast efter Erik Helsing (ej att förväxla med hans 1520 avlidne namn, som var "forfader" till Hans bökman) och Paul Jonsson. I skotteboken 1545 - 1551 finnes han eller någon annan med samma namn antecknad som Hans i Porten. Vidare förekommer en Hans Bok i skotteboken för 1525 i inre kvarteret. Hans Persson Bok i Porten levde 1552 27/2 (enl.

tänkeboken fol 258), då han till Hindrich Balck upplät sitt stenhus i sydöstra hörnet av Storkyrkobrinken och Prästgatan, vilket han strax förut sålt för 900 mark, 2 ungerska gyllen, 2 daler och 6 alnar leyskt. Huset hade blivit upplåtet åt honom 1528 27/4, då syster Apollonia Olofsdötter bekände, att hon givit sig in till Henrik Bock i Porten på det villkor, att denne skulle föda henne till döddagar etc., och samtidigt till honom upplät ett litet hus vid Prästgatan söder om hörnhuset mot 150 mark kontant och fri våning i det lilla huset. Belloppet kvitterade hon den 5 april 1529. År 1533 fick Hans i Porten fasta på sina hus. Det är möjligt, att det var Hans Persson från 1524 och 1525, som 1526 6/10 fick upplåtelse av Nils Larensen rådman på ett hus i S:t Nikolai port i muren på no:ra sidan, där man gick in åt Helvetet, jämte valvet över den lilla gatan (Helvetigränden) mot S:te Klare hus; upplåtelsen skedde ofta flera år efter försäljningen.

Emellertid menar Hedberg, att det var Hans Persson på Köpmangatan, som var identisk med bokbindaren. Om det skäl, som härför anföres - att Hans Persson vid ett tillfälle sålt fårskinn - är att betrakta som avgörande, kan jag ej bedöma man vill fästa uppmärksamheten på att det fanns två personer skrivna vid denna gata, den ena förekommande 1545-1556, den andra 1551 och 1552. Den förre, som väl sannolikt är den rätte, eftersom han fanns här tidigare, efterlämnade vid sin död änkan Margareta, skriven här de följande åren 1557 - 1560. Hon torde då ha drivit sin rörelse här dessa år - försåvitt nu denne Hans Persson verkligen varit identisk med bokbindaren. Utan att vilja bestrida riktigheten av Hedbergs åsikt anser jag mig dock böra nämna, att det finnes en omständighet, som talar för att Hans Pedersson Bok i Porten var bokbindaren, nämligen den att hans hus sedan inköptes av Nils Olofsson bokbindare, och att åtminstone den sistnämndes son haft sin verksamhet här. Däremot tror jag ej, att namnet Bok har någon betydelse av bokbindare eller dylikt.

Namnet Amund är ganska sällsynt, och man torde därför våga antaga, att Store Amund, som hade en hustru Margit och ägde hus i Gråmunkegränden, var samme man som Amund präntare(bokbindare), vilken även var gift med en Margit och ägt stenhus i Gråmunkegränden. När den sistnämndes

hustru, hustru Margit, den 16 juli 1548 (tänkeboken fol. 87 v) upplät ett stenhus i Gråmunkegränden, sades, att hon förut hade bott där tillsammans med sin avlidne man. Hedberg anför (l.c. sid. 157) en ordagrann avskrift av en lös handling i Rådhusarkivet från 1586 23/6, genom vilken Erland Johansson och hans hustru upplåta till Henrik målare ett hus i Gråmunkegränden, vilket förut tillhört sal. Amund bokbindare. I skotteboken för 1545 och 1546 förekommer hustru Margit Amunds i västra kvarteret, betalande $2\frac{1}{2}$ mark; mannen var således död då. Den 6 augusti 1548 (tänkeboken fol. 90 v) upplät Store Amunds hustru en tomt på Norrmalm. Vidare omtalas (tänkeboken fol. 144), huru 1549 21/10 ett trähus i Olof Gröms gränd upplåts till hustru Margit Amunds och Peder Hansson östgöte. Hon förekommer även i 1554-års tänkebok (fol. 90). I 1582-års mantalslängd är hustru Margit Amund präntares skriven i Anders målares barns hus i inre kvarteret. För övrigt hänvisas bl.a. till mästare Olofs tänkebok.

Jag nämnde nyss, att Hedberg ansåg sig böra räkna Hans Persson på Köpmangatan bland stadens bokbindare, emedan han vid något tillfälle sålde fårskinn. Om denna motivering är riktig, tycks det som om man även borde anse Hans Burmester, vilken onsdagen i dymbelveckan 1518 av staden fick 20 öre för "it deker perman", som sådan. Hans Burmester finnes i skotteboken 1516-1525 i inre kvarteret. Han hade 1512 2/8 fått upplåtelse på en tomt, som han för 60 mark köpt av Själagården, och 1513 29/1 på ett hus vid Köpmangatan på dess södra sida; upplåtelsen bestyrktes 1513 6/6. Tomten låg östan mur nordan Fiskestrand straxt norr om Hans Burmesters eget stenhus. Åren 1516 - 1520 var han härbergerare. Han levde säkert 1529 14/6. Kallas likasom Hans bökman och stundom andra bokbindare tysk köpsven. Var gift med en syster till borgmästare Jöns Gudmundssons hustru Dorothea. Hans änka, hustru Brita, levde ännu 1553 20/10, då en hennes tomt i Anders Bottnekarls gränd uppbjöds. För övrigt hänvisas till mästare Olofs tänkebok.

Hedberg omtalar Staffa Eriksson bokbindare, som efterlämnade änkan hustru Brita. Hon levde 1582 och bodde då enl. mantalsförteckningen i herr Eriks i Skepptuna hus (se uppsatsen om S:t Nikolai port i Samf. S:t Eriks årsbok för 1915). I detta hus var samtidigt skriven Nils bok-

bindare. Det ligger då nära till hands att antaga, att denne varit (son eller) måg till hustru Brita och efter hennes mans död övertagit verkstaden och bokbinderirörelsen. Att Nils bokbindares fader hetat Olof, hindrar ej det förra alternativet, ty man kan ju tänka sig, att hustru Brita varit gift flera gånger. Då mannen Nils och Olof voro mycket vanliga, är det ej så gott att alltid veta, när fråga är om bokbindaren.

Nils Olofssons gamla verkstad uppe i norra hörnet av Storkyrkobrinken och "gatan man går till bödeln", som den stundom kallades under medeltiden, övertogs sedan av sonens gode vän Markus Sigfridsson bokbindare, som antagligen var besläktad med Nils Olofsson, kanske hans måg. Enligt vad Hedberg visar i sin avhandling (sid. 165), fick Nils Olofsson 1607 15/7 upplåtelse å hörnhuset söder om Storkyrkobrinken, öster om Prästgatan, och hit förlade väl Nils Olofsson eller hans son, Bengt Nilsson bokbindare, sin nya verkstad. Hedberg säger, att Markus Sigfridsson hade återkommit från sin utrikesresa senast år 1609 och Bengt Nilsson antagligen samtidigt. I skotteboken uppträder Markus bokbindare första gången 1610 men Bengt Nilsson bokbindare först år 1620, vilket naturligtvis beror på att fadern ännu levde; den sistnämnda finns i skotteboken sista gången 1618.

Markus Sigfridsson hade en svåger vid namn Olof Hansson, vilken ägde hus i Trångsund och därför ofta kallades Olof Hansson i Trångsund.

På ömse sidor om den övre delen av Storkyrkobrinken hade alltså två bokbindare sina verkstäder. Icke långt därifrån finna vi en tredje: Mickel Hans. Han upptages nämligen i skotteboken för 1596-1616 i trakten av Trångsund eller Prästgatan (omkr. nr 12 Stortorget). Hedberg uppger honom som efterträdare till Hans Dysterbach, vilket förefaller omöjligt, emedan denne hade sin verkstad i södra änden av kv. Cassiopea. Däremot tror jag, att man kan acceptera samme författares åsikt, att Mickel Hans verkstad övertogs av Hans Stamell, vilken var skriven i denna trakt åren 1621-1623.

Efter Stamell torde verkstaden ha kommit till Lars Olofsson bokbindare, som drev sin verksamhet i hus vid Trångsund. De av Hedberg lämnade uppgifterna om honom kan jag endast obetydligt komplettera. Den

23 augusti 1628 (tänkeboken fol. 41) fick han upplåtelse på ett gammalt korsverkshus i Kalmar Anders Nilssons gränd intill hans eget (från sal. Kalmar Anders Nilssons änka inköpta) säteshus. De egendomar, han förvärvat, lågo alltså vid en gränd, som från Trångsund ledde ned till Prästgatan. I mantalslängden för 1628 för inre kvarterats borgare upptages Lars bokbindare som den 4:e i ordningen. Längden börjar med Erik (Arvidsson) kanngjutare och Peder Olofsson (Finne), båda i nuv. kv. Rådstugan. Den förut omtalade Olof Hansson i Trångsund är den 5:e och kommer således närmast efter Lars (Olofsson) bokbindare.

Efter Lars Olofssons död (1630) gifte sig, såsom Hedberg omtalar, änkan 1631 23/10 med bokbindaren Hans Julesch Unger och efter dennes död med bokbindaren Kristoffer Wenkstern, vilken sistnämnda vigsel ägde rum den 11 november 1643. I 1652-års mantalslängd upptagas i början av inre kvarteret (sid. LI : Samf. S:t Eriks edition) Hans Ungers barn som ägare av ett hus och omedelbart därefter bokbindaren Kristoffer Wenkstern, som här tycks ha drivit sitt yrke i den gamla verkstadslokalen.

Som jag nyss omtalade, säger Hedberg, att Mickel Han övertog verkstaden efter bokbindaren Hans Dysterbach, vanligen kallad Hans von Wittenberg, vilken i sin ordning skulle ha efterträtt Henrik Skutte. Jag har svårt att tro härpå, emedan Hans Dysterbach, (enl. 1582-års mantalslängd, som stämmer med skotteboken för 1583 och följande år) höll till i Arnold Grothusens hus i nuv. kv. Cassiopea. Hans Dysterbach tycks ha haft sonen Anders Dysterbach, vilken enl. skotteboken 1590 var guldsmed och enl. Hedberg broder till D. Bökman. Då man vet, att det på denna tid fanns två bröder Didrik Bökman och Johan Bökman, får man kanske antaga, att de alla tre varit bröder och söner till Hans Dysterbach. Om namnet Bökman här betecknar ett vanligt släktnamn eller yrkesnamn, måste lämnas oavgjort.

Vem som övertog Henrik Skattes (Skultes) verkstad i Baggensgatan 25, vet jag ej. År 1652 bodde Kristoffer Reusner bokbindare⁺ med hustru, en dräng och en piga i huset intill på södra sidan om följande hus, d.v.

+) I mantalslängden för 1631, då Unge Rausner bokbindare uppträder första gången, är han skriven ensam i hus i trakten av Skomakaregatan.

s. i n:r 29 Baggensgatan (Perseus 14, n:r 126 år 1729), i vilket bokbindaren Abraham Schneidler bodde år 1731 (se detta arbetes 1:a band, 1:a häftet). Kristoffer Reusners fader, som hade samma namn, fanns här redan 1618 enl. skotteboken. Huruvida någon bokbindare funnits här före honom, har jag ej lyckats få reda på. I huset bredvid (Perseus 15, n:r 97 år 1729) fanns 1766 bokbindaren Kristian Schneidler. I n:r 27 Baggensgatan var år 1652 tryckeri.

En bokbindare från medeltiden, som Hedberg förbisett, är Enert bokförare, vilken år 1503 var skriven i början av det inre kvarteret (i 6:e huset) och står utan skatt, varpå det nu kan bero (se Hans Hildebrands edition, sid. 107). Han bodde tydligen på Svartmangatan, norr om Kindstugatan.

Hedberg räknar med ett par taskemakare bland bokbindarne. Det är möjligt, att detta är i sin ordning, men nog förefaller det riktigare att behandla stadens taskemakare och pungmakare som en grupp för sig.

Brinkar i Stockholm.

Under medeltiden funnos fyra brinkar i staden, två på östra sidan och två på den västra; dessutom en på Södermalm.

Köpmanporten förekommer i urkunder 1413, 1430, 1435, 1439: därefter kallas den gamla Köpmanporten 1455, 1466, 1469. År 1437 talas om valvet, varigenom man går ned på Fiskatorget (ungefär nuv. Brunnsgården), och detta förekommer sedan 1483, 1491 o.s.v. Namnet brink här har jag ej påträffat tidigare än 1474. År 1489 finner man i olika handlingar både Fiskestrandsbrinken och Norra Fiskestrandsbrinken. I början av 1500-talet, åtminstone fr. 1508, är Stängen (Ledstängen) den vanliga benämningen för nuv. Norra Köpmanbrinken. Södra Brinken finnes i Mäster Olofs tänkebok år 1524 såsom liktydig med nuv. Södra Köpmanbrinken.

Svartbrödrabrinken, som omtalas i jordeboken 1435, behöll detta namn (omväxlande med Svartmunkebrinken) ända tills det utbyttes mot det nuv. Benikebrinken, vilket härrör från Jöran Beniche, på 1550- och 60-